

Tucsek Máté¹

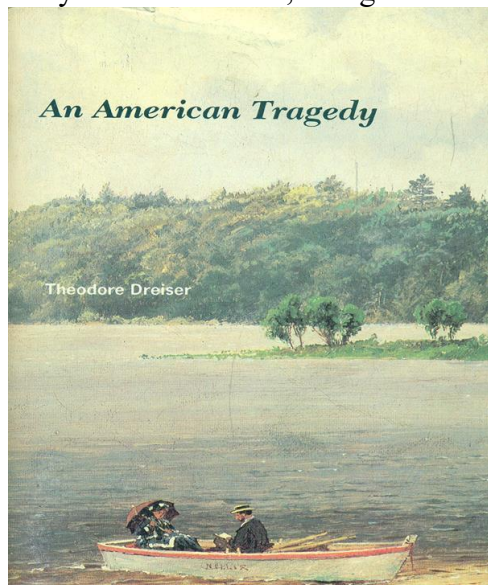
A narratív jogtudomány problematikájának egyes aspektusai *Theodore Dreiser: Amerikai tragédia* című regényében

Bevezetés

„Jogászat – jurisprudentia – jogtételek és jogesetek egybevetésének, közelebbről jogtételek jogesetek alapján való megítélésének vagy jogtételek jogesetekből való kifejtésének a mestersége... A jogelmélet a jogról szóló legáltalánosabb tudomány...” – a lapidáris tömörség igényével megfogalmazott gondolatok Horváth Barnától² származnak.³ Rövidségük ellenére plasztikusan kifejezésre juttatják számunkra: a jog folytonos és szerves kapcsolata a társadalmi tevékenységek és jelenségek végtelen sodrával képezi a jogtudomány velejét, s ezen központi tartalomra vezethető vissza a jogbölcselet (jogelmélet) lényege is. Utóbbi mégis sajátos helyet foglal el a jogász tudományok között, hiszen elmondható, hogy a legfilozofikusabb módon próbálja meg feltárni a jog végső kérdéseit, az ezen kérdésekre adott válaszai pedig szinte kivétel nélkül a teljesség igényével születnek meg.

Az irodalom akadémikus szférája különleges a többi tudományéhoz képest, ugyanis a társadalom legszélesebb rétege számára hozzáférhető, megismerhető, és mindemellett olyan szórakoztató erővel bír, mint (talán a filmművészetet leszámítva) semmi más. Az irodalom kettős értelemben segíti életünket: nyelvezete felvértez bennünket olyan képességekkel a retorika és önkifejezés területein, amely minden szakma művelése szempontjából kulcsfontosságúnak bizonyulhat, a bennük rejlő immanens tanulságok és dilemmák pedig a szellemi-lelki intaktságunkhoz nélkülözhetetlenek.

Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa a narratív jogtudomány kialakulásának, fejlődésének történetét a XX. század végével bezárólag, ismertesse központi problematikáját, ezen elméleti irányzat kutatásainak, vizsgálódásának két fő vonalát, röviden bemutassa az irányzatot ért

kritikák érvrendszerét, majd rávilágítson az általam választott regény (*Az amerikai tragédia*) vetületében ezek egy részére. A dolgozat szerkezete szerint két nagyobb szerkezeti egységre bomlik, melyeken belül a fejezetcímek az előbb említett kérdések mentén követik egymást.

I. 1. A narratív jogtudomány kialakulásának rövid története a felvilágosodástól a „kánonháborúig”

A jogelmélet tudományának története visszanyúlik egészen az ókorig, átível középkoron, és önálló fejezetként jelentkezik benne éppúgy a felvilágosodás, mint a XIX század, a modernizmus, vagy éppen a posztmodern jelenkor. Az 1787-es év azonban témánk szempontjából kulcsfontosságú időpont: elfogadásra kerül az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya, megalapozva ezzel az Újvilág- majd későbbiekben a Föld- legerősebb államának kialakulását. A gyarmati

FORRÁS: WWW.TODOCOLECCION.NET . (LINK: [HTTPS://EN.TODOCOLECCION.NET/SECOND-HAND-BOOKS-OTHER-LANGUAGES/AN-AMERICAN-TRAGEDY-THEODORE-DREISER~X54716419](https://en.todocoleccion.net/second-hand-books-other-languages/an-american-tragedy-theodore-dreiser-x54716419). LETÖLTVE:2020.03.04.)

¹ Joghallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

² Horváth Barna (1896-1973.) jogtudós, a XX. század egyik legnagyobb magyar jogbölcseleje. Habilitációját Szegeden, 1925-ben tette meg.

³ HORVÁTH BARNA: *A jogelmélet vázlatja*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004. 191-192.p.

státuszát hátrahagyó független ország jogászságának professziója szédületes dinamikával fejlődik, amelynek eredményeképp az európai jogtudomány méltó ellenpólusa képződik meg az Atlanti óceán túlpartján. A felvilágosodás eszményeiből táplálkozó elméleti diskurzusok a jogbölcselet történetének újabb fejezetét nyitották meg: az amerikai jogelméletét.

Az amerikai jogászság gondolkodásának fejlődésében kardinális feltétel volt, hogy az anyaország (Anglia) társadalmi és jogi hagyományaitól minél nagyobb mértékben függetlenedjen, mintegy zálogául a szabad és republikánista fejlődésnek. Ennek okai alapvetően a következők: 1. A gyarmati lakosság nagy része valamilyen formában üldözött volt a tengerentúli hazájában. 2. Az új élet nyújtotta lehetőségeknek egyfajta gátját szabta az őshazából származó *common law*, ezért a merev, sokszor nehezen érthető angol jogi formulákkal való szembehelyezkedés érthető attitűd volt. 3. A XVIII. századra már számottevő jogász volt az amerikai társadalomban, és ezen alapvetően középosztálybeli emberek a szegényebb és módosabb néprétegek harapófogójába kerültek. 4. A jogászság védte szellemi és erkölcsi rend szemben állt a puritánok erőteljes, már-már kálvinistának mondható teoretikus társadalmi ideáival. 5. A XVIII. század végére a függetlenségi mozgalom teremtette szabályozási és alkotmányozási igények azonban nyilvánvalóvá tették, hogy a jogászok mégis nélkülözhetetlen elemei egy társadalomnak.⁴

Ezek az „anglofób” társadalmi jegyek többek között magyarázattal szolgálnak arra, hogy az amerikai kollégáik miért idegenkedtek azoktól az angol jogászokkal szemben támasztott „feudális” elvárásoktól, amelyek semmiképp sem feleltek meg az új civilizáció pusztán gazdasági prosperitást -és a puritán erkölcsiséget- előtérbe helyező szempontrendszerétől. A szakképzettség, valamint a nívós felsőoktatási képzések hiányából eredően a szakma nagyjai néhány hónapos előképzettséggel vágtak neki a praxisuknak. A kieső alapképzettség orvoslására a tudomány vezető alakjai -a felvilágosodás eszmei alapjaira támaszkodva- kialakították az általános műveltségre vonatkozó elvárást, hangsúlyozva, hogy a modern (itt: XVIII-XIX. sz.) jogászok az élet valamennyi területére vonatkozó generális, lehetőleg minél nagyobb fokú jártasságra tegyenek szert, csakúgy, mint az általuk mitizált antikvitás gigászai (pl.: Cicero). A hiányzó tudás természetesen könyvekből volt beszerezhető, ám ezek igencsak költséges cikkeknek számítottak ezidőtájt.

A XIX. századra a fentebbi alapokra épülő fejlődési folyamatok eredményeképp a jogászságra jellemző lett valami, amelyet *Robert A. Ferguson* a „*the configuration of law and letters*” -nek,⁵ azaz a jog és irodalom sajátos konfigurációjának keresztelt el. Mit jelent ez pontosan? Azt, hogy a fiatal amerikai társadalomban jog és irodalom egyenrangú, szinergista viszonyt ápoló tudományokként léteztek, olyan szoros összefonódást eredményezve, amely Európában szinte ismeretlennek számított. Ez magyarázattal szolgál arra, miért válhatott a későbbiekben olyan fontossá a narratívák szerepe a jogelméletben, miért tekinthetik a valóság megismeréséhez kulcsfontosságúnak az elbeszéléseket. (Találón jegyzi meg *Clifford Geertz*: „a jog a valós elképzelésének sajátos formája”)⁶. Az amerikai jogelmélet kulcsmomentuma egyébként 1870. Ez az az év, amikor *Christopher Columbus Langdell* a Harvard Egyetem jogi karának dékánja lett, és megindult az amerikai jogászképzés harvardi módszerének elterjedése Amerikában. A lenyűgöző színvonalú képzési modell elősegítette, hogy a XX. századra világszinten is az elsők közé tartozó társadalmi presztízsré és gyakorlati ismeretre tegyenek szert.⁷

⁴ NAGY ZSOLT: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged. 2012. 57-65.p.

⁵ ROBERT A. FERGUSON: *Law and letters in American culture*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.1984.

⁶ CLIFFORD GEERTZ: *Local Knowledge: Fact and law in comparative perspective*. In: *Local Knowledge*. Basic Books, New York. 1983. 173., ill. 219.p.

⁷ NAGY TAMÁS: *Josef K. nyomában -jogról és irodalomról-*. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő, 2010.

Az 1960-as évektől formálódó -gyakorlatias, kritikus szemléletet folytató- ún kritikai jogelmélet (*Critical legal studies*) egyik ágaként jelentkezett a narratív jogtudomány, az irányzat első jelentős produktumának *James Boyd White*⁸: *Legal Imagination* c. könyve tekinthető⁹. Az akadémiai szférában ezen tematika az 1980-as években válik valóban jelentőssé, az 1990-es évek végére a jogtudomány berkeibe is mind jobban begyűrűző posztmodern pedig óriási lendületet adott a „jog és irodalom” tudományának, immáron Európában éppúgy, mint hazájában, az Egyesült Államokban. Közvetlen előzményként értékelendő az ekkoriban kialakuló ún. kánonvita, amely -posztmodernitásából fakadóan- kételyekkel igyekezte dekonstruálni mindazt, amit kánon(ok)nak nevezünk. Szemléltetésképp: az amerikai (angolszász) irodalmi kánon legnagyobb alakjai között tartjuk számon *Shakespeare*t, *Byront*, a *Bronte* nővéreket, *Shelley*-t, *Hawthorne*-t, *Dickenst*, *Twaint*, *Hemingway*-t, stb. A kánonvita lényege ez esetben nem más, mint rámutatni arra, hogy ennek a kánonnak a határai annyira bizonytalanok, mint a kánon maga- folyamatos, önkényes értékelés eredménye, amely csakis azért szükséges, mert az emberi tudás és ismeret vitathatatlan véges volta miatt szortírozni kellett az irodalmi alkotások szinte végtelen tengeréből. Éppúgy magyarázatra szorul az is, hogy az irodalmi kánonba tartozó alkotásokat mi teszi egyetemes jellegűvé, amelyek minden ember számára azonos üzenetet, tudást hordoznak. *Harold Bloom* a kánonokat egymással versengő irodalmi szövegek összességének tekintette, amelyben a kánon részévé nem valós kritikai elemzések, tradíciók révén, hanem későbbi szerzők, olvasók személyes élményei és meglátásai által válhatnak bizonyos szerzők.¹⁰ Ez az álláspont igazolja azt az állítást, hogy a kánonok mindig pillanatnyi hatalmi elitek kreálmánya, illetve az ő szupremáciájukat rögzítő, azt továbbörökítő intézménye. Ennek egyenes következménye, hogy a kánonok szükségképpen ellenkánonokhoz vezetnek, hiszen az értékelés személyes jellegéből adódóan az opponencia megszüli a saját kánonját, amely folytonos versengésben áll az aktuális, uralkodó párjával.

2. A „jog és irodalom” irányzatának alapvetései és problematikája

A kritikai jogelmélet ezen ága a magát objektív tudományként definiáló jogtudományt új módszertani megközelítéssel igyekszik vizsgálni, kiemelt figyelmet fordítva a narratívák összességében rejlő, lehetséges moralitásra. Ez lényegében nem jelent mást, mint az elbeszélő szemléletmód alkalmazását a jog analízisének valamennyi szakaszában. A narratíva, narráció, narrálni szavak etimológiája a szanszkrit „*gna*”, azaz tudni szóból származik. A szavak eredettörténetét vizsgálva nyomban megérthetjük a narrativitás fontosságának mibenlétét: tudásunk történetek hallgatásából, és történetek átadásából tevődik össze, e motívum pedig könnyen tetten érhető az társadalmi működés megannyi aspektusában az általános iskolától a népmeséken át egészen egy baráti beszélgetésig. Ezek alapján az irányzat szerteágazó tézisrendszerében két alapállítás leszögezhető: 1. Az emberi tudás szempontjából a narratíváknak kiemelkedő szerepük van, 2. Ugyanazon esemény bekövetkeztéről, lezajlásáról valamennyi megfigyelő számára eltérő narratívák képezik a későbbi emlékeiket, és ezen történetek egymással versengenek. (Utóbbi állítás a világirodalom történetében korábban is felvetődött, gondoljunk csak Tolsztoj Háború és békéjére, melyben az író nem győzi hangsúlyozni a narratívák kikerülhetetlen szerepét például a borogyinói csata kapcsán, rámutatva, hogy a történészi értékelések figyelmen kívül hagyják azt a több százezer párhuzamos élményt ugyanabban az élethelyzetben, önkényes, félrevezető, végső soron pedig

⁸ James Boyd White (1938-) a Harvard Egyetemen doktorált angol irodalomból, majd jogászként. Számos amerikai egyetemen tanított professzorként. A jog és irodalom irányzatának alapítójaként tisztelhetjük.

⁹ JAMES BOYD WHITE: *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*. Chicago: University of Chicago Press, 1973

¹⁰ HAROLD BLOOM: *The Western Canon*, Harcourt Brace, New York. 1994.

téves következtetést eredményezve ezáltal).¹¹ A narrativitást hangsúlyozó szerzők -pl.: *Hayden White*- álláspontja általában közös arra vonatkozóan, hogy a narratív percepció következtében nem csak saját élményeinket tudjuk felfűzni egy olyan gondolati sémára, amelyről feltételezzük, hogy jobbra valamennyi ember számára közös vonásokkal bír, de a jövőbeli, tervezett cselekményeket is inherens, öröklött forgatókönyvek, kulturálisan belénk ágyazott narratívák mentén fogjuk eszközölni, egyben predesztinálva azon lehetséges történetek számát, melyeket a jövőben átélhetünk. (Például: magyarországi cigányként egy bolti vásárlást gyanakvó pillantások kereszttüzeiben fogok tudni csak lebonyolítani, éppen ezért valamennyi, a vásárlás során engem ért hatást a személyemet célzó hátrányos megkülönböztetés narratívájába illesztve kell megélnem és eszerint kell értékelnem- leegyszerűsítve, a „mert ez így szokott történni, és eddig is így történt” logika mentén haladva.)

Nagy Tamás¹² nyomán, a narratív jogtudomány megfontolásait, illetve a koncepció központi problematikáját -a fenti két állítás mentén vizsgálódva- az alábbi pontokba lehet rendszerezni:

- „1. A jogi érvelés és döntéshozatal az esemény-narrációk szelekciójára épül.
2. A jogi érvelésnek ez a szelektivitása egyben a versengő narratívák valamelyikének - vagy azok közül többnek - az elnyomását is jelenti más elbeszélések javára.
3. A leginkább ignorált elbeszélések azok, amelyek alárendelt helyzetű társadalmi csoportok szempontjait tükrözik.
4. A jogi diskurzus tagadja, hogy bizonyos narratívákat privilegizálna másokkal szemben.
5. A jogi döntéshozatal úgy próbál az objektivitás és pártatlanság státuszára szert tenni, hogy absztrakt szabályok és kategóriák mögé elrejtje az emberi tapasztalatoknak azt a különösségét, amit az elbeszélő szemlélet- mód hangsúlyoz.
6. A jogi absztrakcióknak ez a természete, valamint a döntések konkrét emberi következményeinek és jelentőségének gyakori mellőzése a jog morális igazolását aláássa.
7. A jogi normák autoritásának igazolása azoktól az implicit narratíváktól függ, amelyek az autoritativ döntéshozók akaratával összekapcsolják őket, illetve azoktól, amelyek a döntéshozók autoritására adnak magyarázatot.
8. az elbeszélő szemléletmód és konkrét elbeszélések - legyenek akár fiktívek, akár „valóságosak” - integrálása a jogtudományba hozzájárulhatna a jog morális minőségének javításához, sugalmazott, ám hamis objektivitásának szubverziójához, valamint a marginalizált társadalmi csoportok szempontjainak érvényesítéséhez.”¹³

3. A narratív jogtudomány vizsgálódásának két területe¹⁴

A narratív jogtudomány eredményeinek értékelésekor elengedhetetlen, hogy a témában született munkák vizsgálatakor differenciáljunk. A jog és irodalom témakörét feltáró írások kategorizálhatók aszerint, hogy a jogi és irodalmi szövegek sajátos kapcsolatát, a jog

¹¹ Egy jellegzetes, ide kapcsolódó részlet a regényből: „...A történelem első fortélya abból áll, hogy a minden megszakítás nélkül folyó eseményeknek egy önkényes sorozatát kikapva, ezt a többiektől függetlenül teszi vizsgálata tárgyává, pedig hát semmiféle eseménynek nincs és nem is lehet kezdete, mert minden esemény mindig megszakítás nélkül folyik egy másikból. A másik fortélya pedig az, hogy kikapja egy-egy embernek, czárnak vagy hadvezérnek a cselekedetét s ezt, mint az emberi akaratok összességének az eredményét tárgyalja, pedig hát az emberi akaratok összessége egyetlen történelmi személyiség cselekvésében soha nem jut kifejezésre...” - LEV NYIKOLAJEVICS TOLSZTOJ: *Háború és béke III*, Klasszikus regénytár, Révai Testvérek Irod. INT. R.-T. Budapest, 1907. 2.p.

¹² Nagy Tamás (1971-2018.) a Szegedi Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának munkatársa, a jog és irodalom irányzatának talán legnagyobb hazai művelője. Jelen dolgozat alapjául vitán felül az ő írásai szolgáltak.

¹³ NAGY TAMÁS: *Josef K. nyomában -jogról és irodalomról-*. 129-134.p.

¹⁴ H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Jog és irodalom (habilitációs előadás)*. In: *Iustum Aequum Salutare*, VI. 2010/1. 5–27. A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanára. Ezen munkája a dolgozat szempontjából kulcsfontosságú volt érthetősége és logikus felépítése miatt.

irodalomban betöltött szerepét célozzák (*law in literature*), avagy a jogi szövegeknek a kimunkált irodalmi metódusokkal és technikákkal történő vizsgálatával foglalkoznak (*law as literature*). Az alábbiakban a két irányzat tömör bemutatására vállalkozom.

A szerzők között „humanistaként” aposztrofált irányzat, a „jog az irodalomban” végső soron olyan *metajurisztikai* kérdésekkel foglalkozik, mint a jog és erkölcs kapcsolata, a jó jog és a létező jog közötti lehetséges különbségek (hasonlóan a pozitív jogi és természetjogi iskolákhoz), stb. A humanisták jellegzetessége az erkölcsi/jogi tézisek felállítása, majd ezen dikciók igazolása valamely irodalmi mű részletező, sokszempontú analízisén keresztül. Az alkotóknak mindazonáltal nem célja a didaktikus, nevelő célzatú morális írások megfogalmazása, sőt, alapvetően egy eltérő szempontból, a hermeneutika (az értelmezés gondjait középpontba állító filozófiai irányzat) szempontjából vizsgálódnak. A „humanisták” tevékenysége joggal nevezhető a „nagy könyv keresésére irányuló” vállalkozásnak,¹⁵ amennyiben hiányát szenvedik egy egységes irodalmi kánonnak, akarva-akaratlanul is saját képükre formálva a jogászok számára szánt irodalmi alkotások széles körét, hasonlóan *Wigmore* bíró híres listájához a „kötelező olvasmányokról”. A jog irodalmi szövegekben történő értékelése, megnyilvánulása nem csak a jogtörténet számára lehet kiváló ábrázolása az adott kor jogrendszerének, de a szereplők személyes benyomásai, érzékelései és tapasztalatai a jogszociológusok és a jog lélektani vetületeivel foglalkozó szerzőket egyaránt vonzzák. Az irodalom mérhetetlen tengerén büntetőjogászoktól kezdve (pl.: Németh László-Iszony c. regényében Kárász Nelli emberölésre irányuló motívum és akaratképződése) a polgári jogászokon át, egészen a közigazgatási joggal foglalkozókig (pl.: *Franz Kafka-A per c. világklasszisában Josef K. küszködése a személytelen állami gép-szörnyvel*) számtalan tudományterületen foglalkozó egyén ihletre és támaszra lelhet. A humanisták legikonikusabb alakja vitán felül *Richard Weisberg*, de az irányzat kiváló szerzőinek listáját bővíti *James Boyd White* és *Robin West* egyaránt.

A narratív jogtudomány másik ága („*law as literature*”, azaz a „jog mint irodalom”) jóval magasabb absztrakciós nívón közelíti meg a jogi és irodalmi szövegek kapcsolatát, amennyiben az ide tartozó szerzők -pl.: *Martha Nausbaum*, *Robert Cover*- működésük fókuszát a narratíváknak a jog szempontjából vett jelentőségére irányítják. A „jog mint irodalom” -a fentebb említett *James Boyd White* által lefektetett¹⁶- alaptézise abban gyökerezik, hogy az embert a kommunikáció, a beszéd és történetmesélés folytonossága határozza meg, így alakítja ki önmaga identitását, formálva egyben az őt körülvevő közösséget. E jelenség jogi dimenziójára mutat rá frappánsan *Robert Cover*, aki a szerint a jogi szövegek kizárólag a jogról szóló szövegek tudatában nyernek valódi értelmet¹⁷.

A („*law as literature*”) irányzat számára talán az jelenti a legnagyobb kihívást, hogy az irodalmi szövegekhez hasonlóan a jog esetében is bizonytalan, hogy a döntő fontossággal bíró interpretációt hol kell lokalizálni. Ez azért lényeges, mert nem mindegy, hogy a szerző (jogalkotó), a szöveg (jogszabály), vagy a befogadó olvasó (jogalkalmazó és jogalany) értelmezése a mérvadó. *Jacques Derrida*-hoz hasonló *dekonstrukcionista* szerzők (idehaza például Esterházy Péter) nyomán az olvasói élmények számítanak igazán lényegesnek, az író vezérlő szándék ehhez képest csupán mellékes. Értelemszerűen merülhet fel bennünk kétely arra vonatkozóan, hogy az így lehetséges „végtelen mennyiségű” értelmezés a jogot alkalmazhatatlanná teszi, és kizárja azt, hogy bármelyik interpretáció elsőbbséget élvezzen a többivel szemben. Ezen súlyos kételyek feloldására több neves szerző is vállalkozott. *Ronald Dworkin* szerint az irodalmi és jogi szövegek értelmezése megegyező módon történik. Az

¹⁵ JANE B. BARON: *Law, Literature and the Problem of Interdisciplinarity*, 108. *Yale Law Journal* (1998), 1059–1085.p.

¹⁶ JAMES BOYD WHITE: *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*. University of Chicago Press, Chicago. 1973.

¹⁷ ROBERT COVER: *Narrative, Violence, and the Law*. University of Michigan Press, Ann Arbor. 1995.

irodalmi kritika elméletileg végtelen számú felfogását az szorítja mégis véges korlátok közé, hogy a befogadót összefűzi a legkedvezőbb olvasatra való törekvés szándéka, ezért rajzolódhat ki a művek erkölcsi tartalmáról egy határozott körvonal. (Ez az ún. „esztétikai hipotézis” alkalmazandó megfelelő változtatásokkal a precedensrendszer vizsgálatokor is.)¹⁸ *Jeromy R. Doute* eltérő módon közelít a kérdéshez, meglátása szerint ugyanis az irodalmi szövegek értelmezésének két rétege van. A kötelező (*mandatory*) szintjén minden társadalmi résztvevő osztozik, azaz lényegében mindenkiben megjelenik, az ún. aspirációs (*aspiratory*) szinten viszont már eltérések jelentkeznek, és ezen szint korlátját csak a kötelező szinttel való bármilyen értelmezhető kapcsolódás képezi. Ez adhatja az egyensúlyt az érthetőség, valamint a diverzitás között.¹⁹

Végezetül a jog mint irodalom irányzat kutatásai közül említést érdemelnek azok, amelyek a jogi szövegek és a különböző irodalmi műfajok közötti nyelvi-szintaktikai, valamint szerkesztésszerű hasonlóságra fókuszálnak, mint például a dráma vagy műfordítás.²⁰

4. A narratív jogtudomány kritikája²¹

A kánonvita -szempontunkból- legjelentősebb alkotása, egyben a narratív jogelmélet „jobboldali”, lesújtó kritikája *Richard Posner*²² írásaiból olvasható ki, különösen a *Law and literature*²³ című, polémiák és recenziók százait eredményező, mennydörgésszerű írása, amelyben a szerző állást foglal kánonügyben: az irodalomnak megvan a szerepe a jogászság munkájában (például a retorikai képességek fejlesztésében), de fölösleges és hiábavaló, hovatovább szánakozást keltő az a feltételezés, miszerint a irodalmi kánon(ok)ban foglalt „csúcsművek” konklúziói, az ott elbeszéltek ismeretek és történetek, a narratívák hasznos segítséget jelenthetnének a jogászság számára munkájuk végzése során, ad absurdum a jog keletkezése és módosulása, ítéletek meghozatala során. *Posner* világosan rámutat: a személyes narratívákkal kapcsolatban a legalapvetőbb probléma az, hogy a valóság és képzelet közötti különbséget teljesen elmosás, olyan bizonytalanságot magában rejtve, ami a jog számára felhasználhatatlan. A jogi intézményrendszert nyíltan támadó irodalmi írások pedig egyszerűen átpolitizáltságuk folytán hiányát szenvedik mindazon esztétikai ismérveknek, amelyek a jó olvasmányok sajátjai.

Posner konzervatív véleménye alapvetően tehát a liberális jogelmélet apologéziája, hiszen kiolvasható belőle, hogy a fennálló jogi intézményrendszer végső soron a szükségképpen jó, melyhez képest az „oppozicionisták” által megfogalmazott álláspontok csak partikuláris érdekeltségűek, így például a jog és irodalom irányzata kutatásainak eredményei mindig előzetes értékítélet mentén fogalmazódnak meg, a személyes narratívák, elbeszélések ilyen módon történő értékelése pedig félrevezető, sőt, alapvetően sztereotipikus. Véleménye egyebekben nem sokban különbözik a bírósági ítéleteket illetően sem, szerinte ugyanis a bírósági narratívák számottevő része számító és mesterkél, önös érdekektől fűtött, továbbá adott esetben ezek ugyanúgy elfogadásra kerülnek a bíróságok által, mint az őszinte elbeszélések. A bírák ítéleteinek szinte kellemetlen racionalitására vonatkozóan pedig szerinte nem igaz, hogy indokolatlanul hagynának figyelmen kívül elnyomott narratívákat, hiszen a

¹⁸ RONALD DWORKIN: *Law's Empire*. Cambridge: Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 1986

¹⁹ JEROME R. DOUTE: *Aspects of Interpretational Relationships in Law and Literature*, 14. *Ohio Northern University Law Review* (1987), 393–426.p.

²⁰ JAMES BOYD WHITE: *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism*. Chicago: University of Chicago Press (1990), 15.p.

²¹ NAGY TAMÁS: *Josef K. Nyomában -jogról és irodalomról-*. 134-140.p.

²² Richard A. Posner (1939-) amerikai jogtudós, a University of Chicago Law School egyetemi tanára. A jog számos területével foglalkozott, a legtöbbet idézett társadalomtudósként is szokás emlegetni.

²³ RICHARD A. POSNER: *Law & Literature: A misunderstood relation*. Cambridge: Harvard University Press. 1989.

kimondottan kényes ügyekben a legfontosabb, hogy ezektől -a személyes elbeszélésektől- független értékítélet mentén döntsenek a törvénykezők.

A jog és irodalom irányzatának „baloldali” kritikája hasonló keménységgel bírálja a tudományterület kimunkált eredményeit, ám *Posner*hez képest ellentétes irányú következtetésekkel. Rámutat például arra, hogy az irodalmi kánon darabjai mindig valamilyen hibás, alapvetően a társadalmi alá- és fölérendeltségi viszonyok eredményeképp keletkezett értékelés mentén nyerték el státuszukat, jogi szempontból történő felhasználhatóságuk ezért problémás. A másik alapvető érvük pedig a posztmodern talaján áll: szerintük ugyanis az irodalmi szövegeknek nincs egységes, lényegileg azonos értelmezése, így a szerző, az olvasó és a kritikus három, fundamentálisan különböző nézet szerint vizsgálják ugyanazt a szöveget. (Ez utóbbi állítást nevezzük határozatlansági tézisnek)²⁴.

A „baloldali” kritikák harmadik csoportja már kimondottan elvont szempontból közelít és nehezen érthető. Alapállítása az, hogy az ember érték- és érdekmentes belső lényegének megragadása nemes egyszerűséggel azért nem lehetséges, mert ilyen valójában nincs. Alapjaiban hibás tehát az a feltételezés, hogy a jog számára az ember egyetemes erkölcsi mibenléte az irodalmon keresztül közelebb hozható, megismerhető. Ezen kritikai állítások kulcsa tehát ismételten relativizálásban rejlik, csak éppen nem az irodalmi kánon jogosságát, objektív voltát, hanem az emberi morál egyneműségét vitatják. Saját meglátásom szerint bár erkölcsi univerzalizmusról valóban nem lehet beszélni, azonos kultúrkörben azonban még az elnyomott kisebbségek ellenvéleménye is lényegében megegyező morális posztulátumon nyugszik, azaz egy jogrendszeren belül ilyen diskurzust folytatni igenis érvényes cselekedet.

A narratívák fontosságát hangsúlyozó szerzők számára a kritikai írások mindegyike fontos tanulsággal szolgál, és akkor is növeli az irányzat nimbuszát, ha olykor szélsőségesen lekicsinylő módon kezelik őket és munkájukat. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a jog megváltoztatására irányuló igények -a jog és irodalom irányzatához hasonlóan- gyakran apostoli küldetésnek tekintik munkájukat, nem egyszer figyelmen kívül hagyva a saját szempontjukból láthatatlan, más perspektívából azonban égbekiáltó hiányosságaikat és ellentmondásaikat.

II. 1. Az íróról

Theodore Dreiser (1871-1945.) amerikai születésű író, az amerikai naturalizmus egyik első alakja. Apja (*Johann Paul Dreiser*) Németországból kivándorolt, szigorúan katolikus ember. Anyja, *Sarah*, a protestáns mennonita közegben felnőtt, majd katolikus hitre áttért asszony. A házaspár tizenhárom (!) gyermeke közül a tizenkettedik. A családot ért sorozatos gazdasági csapások, és a begyűrűző gazdasági válság miatt *Theodore* szegény családban, szűkös körülmények között nőtt fel. Középiskolai tanulmányait nem fejezte be, autodidakta módon igyekezett ismereteinek bővüléséhez hozzátenni. Fiatalként újságíróként tevékenykedett, 1898-ban megházasodott. Első regénye, a *Carrie drágám* (*Sister Carrie*) már felvillantotta írói tehetségét, és későbbi munkáinak egyik központi tematikáját: a lázadást a túlzó, értelmetlen puritán erkölcsiséggel szemben. (Aligha nehéz felfedezni ezen regényében *Dreiser* saját

THEODORE DREISER FÉNYKÉPE. FORRÁS: WIKIPÉDIA, THEODORE DREISER. (LINK: [HTTPS://HU.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/THEODORE_DR EISER](https://hu.wikipedia.org/wiki/Theodore_Dreiser)). LETÖLTVE:2020.04.22.

²⁴ STANLEY FISH: *Is there a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities*, Harvard University Press, Cambridge, MA. 1980.

gyermekkorának párhuzamát.) Második könyve, a *Jennie Gerhardt* még kevés volt a kiteljesedéshez, mi több, az író küszködött ennek befejezésével. Az első, osztatlan szakmai és anyagi sikert, később pedig a világszintű elismerést az 1925-ben publikált nagyregénye, az Amerikai Tragédia hozta el számára. 1944-ben, első feleségének halálát követően újraraházasodott. 1945 december 28-án, tragikus szívrohamban hunyt el. Számos egyéb regénye, novelláskötete ellenére napjainkban méltánytalanul kevesen ismerik nevét. A szocialista érásban regényei megjelenhettek magyar nyelven, ennek oka rendkívül prózai: élete során sosem palástolta vonzódását a baloldali eszmék iránt, hovatovább 1945 júliusában a kommunista pártba is belépett.²⁵

Az író rövid életrajzából kitűnik tehát, hogy élete az anyagi nélkülözés és a jólét közötti vonalon halad, meglehetősen egyenletességgel a jobb felé. Az író művészeti jegyeinek jellemzéséhez Hamvas Béla kiváló recenziójából idézek: „Igaz, *Dreiser* nem szórakoztat. Abban rokon Zolával, hogy azt hiszi: természetrajzot ír. Egyetlen regénye sem kellemes olvasmány. Sohasem könnyed. Nem ismeri a humort. Nem érzékenyül el. Nehézkes, otromba, súlyos...”, „...De nem a szavakon van a hangsúly. Nem európai művészet. Nem lehet európai mértékkel mérni. Kolosszális tömegekkel dolgozik. Formátlan. Barbár. De monumentális. *Dreiser* minden regénye olyan, mint a *Woolworth Building*...”.

2. A regényről²⁶

„*Ahogy Clyde átlépett az első ajtón a kivégzőzobába vezető folyosóra, mindenfelől hangok szólították: „Isten hozzád, Clyde!” És Clyde végső lelkierejét összeszedve válaszolt: „Isten veletek!” – De hangját idegennek, távolinak, elhalónak érezte, mintha nem is belőle jönne, hanem egy mellette lépkedő idegenből...*”²⁷

Az Amerikai Tragédiát illetően az olvasó első impressziója méltán lehet a terjedelmes jelző. A Világirodalom Remekai sorozat részeként megjelent kiadás összesen 771 oldallal ragad magával.

Az előző fejezetben is idézett írásában Hamvas így dicséri a regényt: „...Az «Amerikai tragédia»-ban kitűnik, hogy miről van szó a művésznél, Dreisernél, és miről van szó Amerikában...”, „...Legyőzhetetlen vágy pénzre, szépségre, luxusra, kalandra, hatalomra. Meg akar próbálni minden lehetetlent, meg akarja hódítani a világegyetemet, zsebredugni tíz birodalmat, játszani a magasságokkal, messzeségekkel és a sebességgel...”, „...Az amerikai élet metafizikája: az erőteljes lendület, eljutni a lehetőségek végső határáig. Ki akarja méríteni az emberi létet. Semmit sem elmulasztani! Mindent megpróbálni! Hogy, amikor az utolsó pillanat elérkezett, azt mondhassa, amit Frank Cowperwood: «A sötét chaosz termőföldjében él a számtalan öröm és szenvedés gyökere. Meg fogja látni szemed a holnapot? Örülj! És ha fénye megvakít, akkor is örülj. Thou hast lived!»...”.²⁸ Hamvas -mint mindig- precíz. Az Amerikai Tragédia valóban konvergál a francia és orosz realizmus csúcsműveivel,

²⁵ Forrás: NAGY MÁRIA: *145 éve született Theodore Dreiser, amerikai író és újságíró*, Györiszalon.hu. 2016.08.27. Link: <https://www.gyoriszalon.hu/news/7112/66/145-%C3%A9ve-sz%C3%BCletett-Theodore-Dreiser-amerikai-%C3%ADr%C3%B3s-%C3%A9s-%C3%BAjs%C3%A1g%C3%ADr%C3%B3>

²⁶ A dolgozat alapjául a regény alábbi magyar nyelvű kiadását használok: THEODORE DREISER: *Amerikai Tragédia*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1966.

²⁷ Részlet a regényből.

²⁸ HAMVAS BÉLA: *Dreiser Theodore és az „Amerikai Tragédia”*. Nyugat, 1930. 18. szám. (Link: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00498/15500.htm>. 2020.04.22.)

mindamellett el is tér tőlük, amint szikárabb helyzetképei és egyszerűbb nyelvezete előbbieknél már nem sajátja.

A regény cselekményét összefoglalni nem bonyolult feladat. *Clyde* Griffiths, a főhős idősödő kamaszként egy szegény, bigott, térítő tevékenységből megélő amerikai család gyermeke. A fiút ellenállhatatlan vágy fűzi a tehetős élet felé, melyről azonban keveset tud. Személyes vívódásainak következtében úgy dönt, hogy elszökik a családi környezetből. *Salt Lake City*-ben, egy kiváló szállodában „boy”-ként keresi kenyerét, új ismerősökre tesz szert. A nagyvilági környezet formáságai lenyűgözik, a tehetős szállodai vendégek bőkezű borraival növelik a fiú önbecsülését. Fiatal szállodai barátaival egyszer autózni mennek, á, egyikük óvatlan sofőrként halálos balesetet okoz. *Clyde* ismét menekülni kényszerül, immár a törvény elől. Életének következő, egyben utolsó állomása a kisváros, ahol nagybátyja, a szegény testvérenek családját elfeledni igyekvő milliomos -erkölcsi kényszert érezve- munkát ad unokaöccsének hatalmas gyárában. *Clyde* megismeri első szerelmét, *Roberta*-t. A fiatal, vonzó munkásleánnyal idilli a kapcsolatuk, a korabeli szigorú társadalmi szabályok miatt azonban titkolni kell afférjaikat. *Clyde* ezzel párhuzamosan, szinte tehetetlenül belesodródik a nagybátyja családjának fényűző életébe, amint azok alkalmanként, maguk számára is egy megmagyarázhatatlan, „láthatatlan” kötelességnek eleget téve házukba és társaságba invitálják unokatestvérei baráti társaságával hamar megismerkedik: kitűnik közülük a láthatóan szegény, ám szorgalmas és törtető fiú, akinek vezetékneve szintén a *Griffiths*. *Clyde* lassan, de menthetetlenül beleszeret egy gazdag lányba (*Sondra*-ba), aki szintén viszonzni látszik az érzelmeit. A fiút kettős élete, a párhuzamos valóságok tapasztalatai szinte szétfeszítik.

Clyde döntéskényszerbe kerül. Meglátása szerint *Roberta*-val folytatott, a lány részéről mindvégig odaadó szerelmi viszonyát muszáj megszüntetnie. *Roberta* azonban teherbe esik. A lány sikertelenül próbálja megszakítani terhességét. *Clyde* ezen a ponton elveszíti a kapcsolatát a valósággal. Örületbe kergeti annak ténye, hogy a világra jövő gyermek azon nyomban elvágja minden lehetőségét arra nézve, hogy a társadalom ranglétráján feljebb léphessen. Dresiser hosszú lélektani jellemzésében fokozatosan kirajzolódik *Clyde*-ban egy érzelmi motívum: menekülésének, egyben *Robert*-től való szabadulásának egyetlen útja, ha a lányt megöli. Cselekményét aprólékosan, minden részletre kiterjedően megtervezi. *Roberta*-t egy félreeső, nyári pihenések színhelyéül szolgáló, félreeső tó egyik öblében, csónakázás közben az evezőlapáttal leüti, majd a kapálózó áldozatot fulladásig ütlegeli. A tett helyszínéről gyilkos révületben távozik.

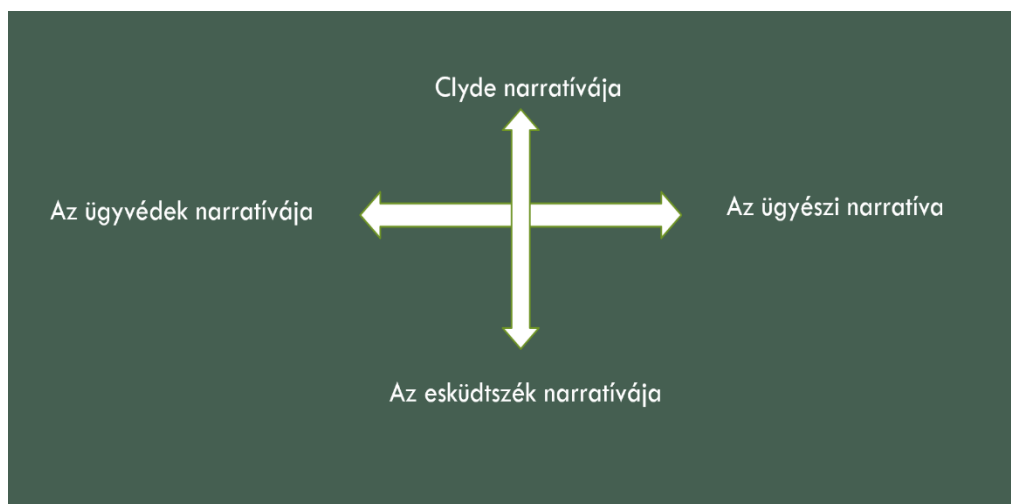
A nyomozóhatóságok természetesen villámgyorsan fényt derítenek *Roberta* halálára, mi több, holttestét búvárok is megtalálják. *Clyde* ellen büntetőeljárás indul. Nagybátyja, saját jó hírét és megbecsültségét veszélyben látva egy kitűnő *new york*-i ügyvédparócskát bíz meg a vádlott védelmének ellátásával. A fiú legnagyobb balszerencséjére a vádat a kormányzói székre pályázó republikánus ügyész képviseli, aki *Clyde* halálos ítéletében politikai sikereinek kulcsát látja. Kiváló taktikusként olyan esküdtszék összeállítását sikerül elérnie, mely javarészt vallásilag érzékeny, lehetőleg minél egyszerűbb származású, idős emberekből áll, akik szemében *Clyde* kétségbeejtő helyzete, meggondolatlansága nem tekinthető enyhítő körülménynek. Bár *Clyde* fiatal életkora vitathatatlanul bizonyul, és az ügyvédek valóban kiváló munkát végeznek, az ügyészek teljes a sikere. *Clyde*-ot halálra ítélik mind az elsőfokú, mind a fellebbviteli fórumok. A remény utolsó foszlánya, a kormányzó végrehajtási kegyelme sem érkezik meg. *Clyde* börtönbéli szenvedéseit megkeseríti a biztosan eljövő, ám pontos időpontját illetően bizonytalan halál. S bár a fiú az utolsó leheletéig bízik a csodában, végül villamosszékben kivégzik.

3. A regény a narratív jogelmélet tükrében

Az Amerikai tragédia megérzése szerint kiváló alapként szolgálhat számos, a jog és irodalom tematikájával, illetve a jogelmélet egyéb kérdéseivel szoros kapcsolatban lévő problémakör feltárásához. Ezt nem csak a regényben felvázolt lélektani és narratológiai eseménysor, hanem *Dreiser* tiszta és érthető nyelve, valamint kiváló szerkesztési megoldása is segíti.

A cselekmény utolsó, talán legmeghatározóbb szakaszában, a bíróság előtti tárgyalás során alapvetően négy, gyökeresen különböző narratíva bontakozik ki előttünk. Ennek szemléltetéséhez az alábbi ábra szolgálhat segítségül:

29

A négyféle elbeszélés -ugyanazon eseménysor kapcsán- a következőképpen néz ki.

1. *Clyde* szempontjából a legfontosabb, hogy szegény származása, a társadalmi kitörésre való csekély esélye, a kétségbeesés, meggondolatlanság és önzés szülte helyzetben elkövetett cselekménye mentes mindenféle aljasságtól. Helyzetét súlyosbította, hogy a szakszerű orvosi beavatkozás lehetősége kizárt volt, ami determináló erővel sodorta az emberölés felé.

2. A megbízott ügyvédek világosan látják, hogy a fiú érvei elolvadnak a jogszolgáltatás bonyolult nyelvezetének absztrakciói között, ezért egy alternatív, a valóságtól egyébként csak részben eltérő történetet vázolnak fel: *Clyde* hirtelen felindulásból, a *Roberta* által tanúsított, lassú, de kíméletlen lelki zsarolás betetőzése folytán követte el a bűncselekményt. A fiú hányatott sorsa enyhítő körülményt képez.

3. Az esküdtszék számára csupán az világos, hogy *Clyde* szándékosan ölte meg a lányt. A brutalitás, látszólag számító módon, hidegvérrel végrehajtott ütések fényében minden egyéb körülmény elhomályosul. Szemükben a fiúnak (valakinek) bűnhődnie kell.

4. Az ügyész az esküdtek könnyű befolyásolására bázírozva egy olyan narratívát vázol fel, melyben *Clyde* fiatal kora ellenére gonosz és önző, *Roberta* ellenben szerény, kiszolgáltatott és jóindulatú. *Clyde* előre eltervezetten, egy gyakorlott elkövetőt meghazudtoló részletességgel tervezte el a gyilkosságot, ügyelve arra, hogy a lány halála senkiben ne keltsen feltűnést. A vízben fuldokló lány kiáltásai nem bénítólag, hanem ösztönzésképpen hatottak a fiúra: *Roberta* szenvedéseit nem csupán kívánta, de egyenesen élvezetét lelte benne.

Közelebről megvizsgálva ezeket a történeteket rádöbbenünk, hogy valójában mind a négy egyszerre igaz, mindegyik a valóság olyan olvasatát adja, amely önmagában alkalmas az események hiánytalan összegzésére. A jog és irodalom szempontjából tehát felmerül a kérdés: ezek közül vajon melyik felel meg leginkább a jogi absztrakciók által formált, „igazságos és

²⁹ Saját ábra. 2020. 03.05.

jó” normák alkalmazása szempontjából? A regényben ismertetett végkifejletet (hogy ti. az ügyési narratíva győz) a Nagy Tamás által felvázolt, a narratív jogtudomány alaptéziseit képező 8 szemponttal³⁰ összevetve az alábbi megállapítások tehetők:

1. A jogi döntéshozatal valóban szelektál a versengő narratívák között.
2. Mivel a döntéshozatal alapjául mindig egy, az ítélet indokolásában felvázolt elbeszélés szolgál, ezért a döntéshozó szelektálni kényszerül az elhangzott narratívák közül.
3. Sajátos, a regényből egyértelműen kiolvasható jelenség, hogy az ítélkezők számára a vád narratívája elsőbbséget élvez a védelemhez képest.
4. Szinte törvényszerű, hogy a szegényebb, kiszolgáltatottabb egyének valós és méltánylást érdemlő szempontjai elhomályosulnak az eljárás során (például szegénységből ölni).
5. Az objektivitást hangsúlyozó bírók és esküdtek persze tagadják, hogy ne vennék figyelembe -már csupán az ártatlanság védelmére is tekintettel- *Clyde* elbeszélésének minden elemét, holott világos, hogy a fiú tapasztalatainak lényeges elemeit ignorálják.
6. Az alkalmazott jogszabályokban felvázolt, elsőbbséget élvező narratíva talán pont az amerikai pénzarisztokrácia érdekeiből fakad, és megannyi társadalmi csoport elbeszélését mellőzi.

A jog és irodalom eszmei irányzata egyéb lényeges következtetésekre is szert tehet a regényből. Ezek közül a legpregnansabb, hogy a regény az esküdtszéki rendszer csúfos kudarcának egy újabb eklatáns példájáról tesz tanúbizonyságot. Egy önálló dolgozat témája lehetne, hogy *Dreiser* olvasatában hogyan igazolódik a liberális, önrendelkezést előtérbe helyező narratíva, miszerint az abortusz illegalitása előbb vagy utóbb emberölések, adott esetben öngyilkosságok nem várt sorozatához vezethetnek. Végül egy fontos, az író gyermekkori traumáit megjelenítő jellegzetessége a regénynek, hogy a deklarált, ünnepélyes vallásszabadság hogyan képes megnyomorítani, majd a későbbi életében ellehetetleníteni egy embert.

Utószó

Az Amerikai Tragédia maradandó élményt hagy az emberben. Az a regény, amely kiolvasása után még hetekkel kísérti az embert szereplőivel, mondataival, cselekményének átható lendületével. Hiszen és vallom, hogy az olvasás a jogászok számára olyan kvalitásokat kölcsönöz, melyek jellegadó mivoltukból a munkájukon mint vízjegy fognak látszani. A jog és irodalom szellemi kurzusa kutatásainak eredményei vitán felül hasznosak, újító és jobbító szándékuk pedig egyenesen megkérdőjelezhetetlen. A jogelmélet egyik legfiatalabb irányzata megannyi kiváló kutatásnak lehet majd tárgya.

Clyde története talán számomra is tanulságul szolgál, és elkísér majd életem során. Dolgozatomat Esterházy Péter szavaival zárom: „Bizonyos szövegekben utólag lehet látni, hogy kicsit jobbak, mint az ember maga. Ha egy könyvben csak annyi van, amennyit az ember beletesz, az kevés.”

³⁰ Lásd: 5. oldal

Irodalomjegyzék

1. **Horváth Barna:** *A jogelmélet vázlata*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.
2. **Ferguson, Robert A.:** *Law and letters in American culture*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England. 1984.
3. **Nagy Zsolt:** *Metszetek a jogásztársadalomról*. Pólay alapítvány, Szeged. 2012.
4. **Geertz, Clifford:** *Local Knowledge: Fact and law in comparative perspective*. In: *Local Knowledge*. Basic Books, New York. 1983.
5. **Bloom, Harold:** *The Western Canon*, Harcourt Brace, New York. 1994.
6. **Tolsztoj, Lev Nyikolajevics:** *Háború és béke III*, Klasszikus regénytár, Révai Testvérek Irod. INT. R.-T. Budapest, 1907.
7. **Nagy Tamás:** *Josef K. nyomában -jogról és irodalomról-*. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő, 2010.
8. **Baron, Jane B.:** *Law, Literature and the Problem of Interdisciplinarity*, 108. *Yale Law Journal* (1998)
9. **White, James Boyd:** *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression*. Chicago: University of Chicago Press, 1973
10. **Dworkin, Ronald:** *Law's Empire*. Cambridge: Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press, 1986
11. **H. Szilágyi István:** *Jog és irodalom (habilitációs előadás)*. In: *Iustum Aequum Salutare*, VI. 2010/1. 5–27.
12. **White, James Boyd:** *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism*. Chicago: University of Chicago Press (1990)
13. **Doute, Jerome R.:** *Aspects of Interpretational Relationships in Law and Literature.*, 14. *Ohio Northern University Law Review* (1987)
14. **Richard A. Posner:** *Law & Literature: A misunderstood relation*. Cambridge: Harvard University Press. 1989.
15. **Fish, Stanley:** *Is there a Text in this Class?* In: *The Authority of Interpretive Communities*, Harvard University Press, Cambridge, MA. 1980
16. **Nagy Mária:** *145 éve született Theodore Dreiser, amerikai író és újságíró*, Győrison.hu. 2016.08.27.
17. **Dreiser, Theodore:** *Amerikai Tragédia*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1966.
18. **Hamvas Béla:** *Dreiser Theodore és az „Amerikai Tragédia”*. Nyugat, 1930. 18. szám.